

Higashitotsu Kutluk, Japonya'da Mekteb-i İslamiye (1927-1937)

Ankara: Nobel Bilimsel Yayıncılık, 2025, 110 sayfa.
ISBN: 978-625-376-479-1

HATİCE ACAR*

XX. yüzyılın ilk çeyreği, İslam coğrafyası ve Türk dünyası açısından imparatorlukların çözülüşü ve ulus-devletlerin sancılı inşâ süreçleriyle karakterize edilen derin bir kırılma dönemine karşılık gelmektedir. Bu dönem, yalnızca siyasî sınırların yeniden çizildiği bir zaman dilimi değil aynı zamanda kimliklerin, aidiyetlerin ve kolektif hafızaların ulus-aşırı düzlemde yeniden müzakere edildiği tarihsel bir eşiktir. Özellikle 1917 Bolşevik İhtilali sonrasında Çarlık Rusyası bakiyesi topraklarda yaşayan müslüman toplulukların maruz kaldığı sistematik siyasal baskılar, ideolojik dönüşümler ve kültürel travmalar, modern tarihin en kapsamlı zorunlu göç hareketlerinden birini tetiklemiştir. Bu bağlamda İdil-Ural bölgesinden koparak Mançurya üzerinden “güneşin doğduğu ülke” Japonya’ya sığınan Kazan ve Başkırt Türklerinin (Tatar Türkleri) tecrübesi, göç, diaspora ve kimlik inşası literatüründe müstesna bir yere sahiptir.

Mevcut akademik çalışmalarda bu göç hareketi çoğunlukla makropolitik dinamikler, devletlerarası stratejik ilişkiler ya da Japonya’nın “Büyük Asya” ideolojisi çerçevesinde ele alınmıştır. Oysa Higashitotsu Kutluk tarafından yayıma hazırlanan ve Murat Yiğit editörlüğünde literatüre kazandırılan *Japonya’da Mekteb-i İslamiye (1927-1937)* adlı eser, bu tarihsel süreci mikro ölçekte, bir eğitim kurumu ve onun etrafında şekillenen gündelik hayat pratikleri üzerinden inceleyerek sahaya özgün, içerden

* Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami Araştırmalar Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü / PhD Candidate, Social Sciences University of Ankara, Institute for Islamic Studies, Department of Philosophy and Religious Sciences. Ankara, Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8164-0410; e-posta: hatice.acar@student.asbu.edu.tr

DOI: 10.26570/isad.1855024 • Gelis/Received 03.01.2026 • Kabul/Accepted 25.02.2026

Atıf/Citation Acar, Hatice, "Higashitotsu Kutluk, Japonya'da Mekteb-i İslamiye [1927-1937]", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 56 [2026]: 404-407.

ve antropolojik derinliği olan bir bakış sunmaktadır. Eser, 1937 yılında Tokyo Matbaa-yı İslamiye’de basılan ve okulun onuncu yılı münasebetiyle hazırlanan *Resimler Mecmuası*’nın tıpkıbasımı ile günümüz Türkçe’sine aktarılmış edisyon kritiğini içermektedir. Bu yönüyle çalışma, nostaljik bir okul yıllığının ötesine geçerek sürgün şartlarında varlığını sürdürmeye çalışan bir diasporik topluluğun kendini yeniden kurma iradesini belgeleyen birincil kaynak niteliği taşımaktadır.

Kitabın ve temsil ettiği topluluğun merkezinde, Japonya’daki Türk-Tatar diasporasının hem dinî hem de siyasî lideri konumundaki Muhammed Abdülhay Kurbanali (1889-1972) yer almaktadır. Eserin giriş bölümlerinde sunulan biyografik veriler, Kurbanali’nin şahsında dönemin trajik ruhunu yansıtırken onun liderliğinin rastlantısal bir sürüklenişten ziyade bilinçli, uzun vadeli ve kurucu bir vizyona dayandığını göstermektedir. Babası ve kardeşinin Kızılordu tarafından kurşuna dizilmesi, kendisinin ise ailesiyle birlikte Mançurya üzerinden Japonya’ya iltica etmesi, bu vizyonun hangi tarihsel travmalar içinde şekillendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Kurbanali’nin Tokyo’daki varlığı, topluluğu bir arada tutan karizmatik otoritenin somutlaşmış halidir. Metnin satır aralarında, Mekteb-i İslamiye’nin yalnızca pedagojik bir girişim olmadığı; kaybedilen “ana vatan”ın manevi sınırlarını sürgün mekânında yeniden inşa etmeye yönelik kolektif bir çaba olduğu açık biçimde hissedilmektedir.

Çalışmanın literatüre en önemli katkılarından biri, Mekteb-i İslamiye’nin kuruluşunu zorunlu kılan sosyolojik dinamikleri somut verilerle görünür kılmasıdır. Japonya’ya yerleşen ilk kuşak Tatar Türkleri, çocuklarının kısa sürede Japon diline ve kültürel kodlarına yönelmesi karşısında ciddi bir asimilasyon kaygısı yaşamışlardır. Aile içi iletişimde ana dilinin geri plana itilmesi ve Japoncanın baskın hale gelmesi bu kaygıyı derinleştiren temel unsurlardan biridir. Bu tehdide karşı başlangıçta başvurulmuş yöntemler ve karşılaşılan zorluklar eserde çarpıcı verilerle aktarılmaktadır. Bazı ailelerin çocuklarını dinî ve millî eğitim alabilmeleri için Tokyo’dan yaklaşık 3100 kilometre uzaklıktaki Harbin’e göndermeyi denemesi, diasporik çaresizliğin bir göstergesidir. Ancak bu yöntemin aylık maliyetinin 60.000 yen gibi sürdürülemez bir seviyeye ulaşması, bu çözümü fiilen imkânsız kılmıştır (s. 72). Küçük yaştaki çocukların ailelerinden ayrılması ise pedagojik ve sosyal travmaları beraberinde getirmiştir. Bu ekonomik ve kültürel sıkışmışlık, 1927 yılında Tokyo’da yerel, sürdürülebilir ve kendi müfredatına sahip bir eğitim kurumunun kurulmasını zorunlu kılmıştır.

Mekânsal sosyoloji açısından eser, topluluğun Japon toplumundaki statü dönüşümünü de belgelemektedir. Eğitim faaliyetlerinin başlangıçta Shin Okubo semtinde, yalnızca üç tatamilik (minder) son derece sınırlı bir alanda yürütülmesi, grubun geçici ve kırılgan konumunu yansıtmaktadır

(s. 73). Buna karşılık okulun kısa sürede Tomigaya gibi Tokyo'nun en prestijli bölgelerinden birine taşınması, Tatar Türklerinin Japon kamusal alanındaki görünürlüğünün ve kabulünün arttığını göstermektedir. İmparator Meiji Bahçesi'nin güneybatısında, Japon generaller ve üst düzey bürokratların ikamet ettiği bir muhitte müstakil bir binaya ve mescide sahip olunması (s. 77), topluluğun geçici sığınmacı statüsünden kalıcılık iddiasına geçişinin mekânsal bir göstergesi olarak okunmalıdır.

Pedagojik açıdan eserin en dikkat çekici yönü, eğitimin asimilasyona karşı içe kapanmacı bir savunma aracı olarak değil entegrasyonu mümkün kılan sentezleyici bir mekanizma olarak kurgulanmış olmasıdır. Kitapta yer alan "Japonya memleketi, çocuk eğitiminde dünyada birincidir" ifadesi (s. 102), Tatar Türklerinin Japon modernleşmesine duyduğu hayranlığı ve pragmatik yaklaşımı ortaya koymaktadır. Eğitimde Japon pedagojik yöntemleri benimsenirken müfredatın içeriği Türk-İslam kimliğinin korunmasına odaklanmıştır. Kur'an-ı Kerim, akait ve fıkıh gibi dinî derslerin; Tatarca, edebiyat ve tarih gibi millî derslerin; matematik, coğrafya ve yabancı diller gibi modern derslerle birlikte verilmesi (s. 79), bu hibrid eğitim modelinin somut yansımasıdır. Bu yapı, İsmail Gaspıralı'nın usûl-i cedit anlayışının Uzakdoğu'daki bir izdüşümü olarak değerlendirilebilir.

Eserde sunulan öğretmen kadrosu bilgileri, topluluğun entelektüel kapasitesini de ortaya koymaktadır. Kadın öğretmenlerin aktif rol üstlenmesi, eğitimin cinsiyet temelli bir ayırıma indirgenmediğini göstermektedir (s. 89). Kız öğrencilerin Japon hocalardan ikebana (çiçek düzenleme sanatı) dersi alması, erkek öğrencilerin matbaacılık öğrenmesi (s. 94), eğitimin gündelik hayatla ve yerel kültürle temas halinde yürütüldüğünü göstermektedir. Bu durum, diasporik toplulukların entegrasyon ile asimilasyon arasında kurdukları hassas dengeyi anlamak açısından öğreticidir.

Eserin görsel malzemesi, çalışmayı salt metinsel bir anlatının ötesine taşımaktadır. Özellikle Matbaa-yı İslamiye'nin kuruluşuna dair aktarılan ayrıntılar, mikrotarihçilik açısından büyük önem taşımaktadır. Harflerin Türkiye'den temini, gümrükte yaşanan kriz ve Japon bürokratların desteği ile bu sorunun aşılması (s. 85), topluluğun Japon bürokrasisiyle kurduğu ilişkileri göstermektedir. Matbaanın faaliyete geçmesiyle Japonya'da ilk Kur'an-ı Kerim'in basılması, okulun kültürel misyonunun en somut çıktılarından biridir. Fonograf kayıtları, millî figürlerin görselleri ve duvar süslemeleri (s. 96), okulun aynı zamanda bir kültürel bellek mekânı olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Sosyal tarih açısından kitap, doğum, sünnet ve evlilik gibi geçiş ritüellerine dair sunduğu ayrıntılarla dikkat çekmektedir. Modern Japon hastanelerinin tercih edilmesi ya da sünnet işlemlerinin Japon doktorlar tarafından gerçekleştirilmesi, dinî hassasiyetlerle modern pratikler arasında

kurulan pragmatik uyumu yansıtmaktadır. Buna karşılık evliliklerde din-daş ve milletdaş olma şartının korunması (s. 104), etnik sınırların muhafazası konusunda gösterilen kararlılığı göstermektedir. Bu durum, kimliğin hangi alanlarda esnek, hangi alanlarda katı biçimde korunduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Eserin satır aralarında dönemin Japon siyaset çevreleriyle kurulan ilişkilere dair önemli ipuçları da bulunmaktadır. Okulun resmiyet kazanması ve devlet yetkililerinin etkinliklere katılımı, Mekteb-i İslamiye'nin Japon devleti nezdinde meşru bir kurum olarak kabul edildiğini göstermektedir (s. 76). Özellikle panasyacılık ideolojisinin önde gelen isimlerinin okul faaliyetlerinde yer alması, Tatar Türklerinin Japonya'nın Asya siyasetindeki sembolik ve stratejik konumunu düşündürmektedir.

Eleştirel açıdan bakıldığında, eserin dayandığı metnin bir hatıra kitabı olması bazı sınırlılıkları beraberinde getirmektedir. Topluluk içi gerilimler, başarısızlıklar veya ekonomik zorluklar sınırlı ölçüde yer bulmaktadır. Bununla birlikte, öğretmen listeleri, ders programları ve malî verilerin şeffaf biçimde sunulması, çalışmayı güçlü bir birincil kaynak haline getirmektedir.

Sonuç olarak *Japonya'da Mekteb-i İslamiye (1927-1937)*, Uzakdoğu'daki Türk diasporasına dair şimdiye kadar ihmal edilmiş bir alanı aydınlatmakta; bir topluluğun dilini, dinini ve kültürünü koruma mücadelesinin duygusal bir refleksin ötesinde, kurumsal ve rasyonel bir süreç olduğunu ikna edici biçimde ortaya koymaktadır. Bu eserin günümüz Türkçesine kazandırılması, tarihsel hafızanın canlı tutulması adına son derece kıymetli bir katkıdır.